

PARTİ PROGRAMLARINDA "SAĞLIK" KONUSU II (1923'DEN GÜNÜMÜZE)(*)

Dr. Tolga ERSOY **

1) 1923-1960

1923; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihi. Kimilerine göre ulusal kurtuluş savaşı sonunda erişilen nokta, kimilerine göre İttihat Terakki'den ayrılan bir grubun (bazı yazarlara göre İttihat ve Terakki'nin B takımının !) hükümet darbesini yaptığı ya da Osmanlı'nın iktidar erkinin, el değiştirdiği tarih. İktidarda; İttihat Terakki'nin "B Takımını" oluşturan, Osmanlı Devletinin paşalarının, gözünü azınlık mallarına dikmiş ve yeni oluşan devlet yapısı aracılığıyla palazlanmayı bekleyen Anadolu "küçük burjuva" esnaf ve ulemasının, ve bir avuç "İstanbul aydını"nın temelini oluşturduğu Cumhuriyet Halk Fırkası ya da Cumhuriyet Halk Partisi. Bir başka deyişle, ilkel ve saf bir Bonapartist deney.

On yıllar süren savaşlar altında ölümlere ve sefaletle mahkum edilmiş, ancak özgürlüğe tutkun ve isyankar bir mozaiğin üstünde 1923-25 CHF ile simgeleşen bonapartist yaklaşımların, sınıfsal tercihleri yeterince doyuramayacağı görüldü. 1925 yılına damgasını vuran "Kürt İsyancıları" ve "sol" muhalefetteki yükseliş beraberinde Takrir-i Sükun'u getirdi. Bu "yasa" adına "cumhuriyet"de dense, gelenekselleşecek bir yönetim anlayışının habercisiydi ve belki de Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci kuruluşunu simgeliyordu. 1925 ile başlayıp günümüze dek ulaşacak olan adına ne denirse densin baskıcı, şiddete ve zorbalığa dayalı yönetim anlayışı, siyasi partiler tarihinde de birebir yansımaları buldu. Egemen sınıfın, giderek oligarşinin gereksinimlerine ve iç çelişkilerine göre ortaya çıkan siyasi partiler, kökenini tek bir partiden, "devlet partisinden" alıyordu. Bu parti halkların karşısına kimi zaman CHP ya da DP kimi zaman ise Milli Güvenlik Kurulu olarak çıkmakta, erk hizmet edilen sınıfın elinde bulunduğu sürece hiçbir sakınca görmüyordu. Doğal olarak da farklı kişilerin farklı kelimelerle yazdığı "programlar"

sonuçta özsel hiçbir farklılık içermiyordu. Yazının cumhuriyet bölümünü içeren ikinci bölümünde, bu nedenle, birinci bölümde yaptığımız aksine, siyasi partilerin tümünü ele almayacağız. Yönetmelik iktidarı ele geçiren ve devlet partisi içinde "ayrık" gibi duran partilerle, muhalefette yer alan ve illegal muhalefeti tercih eden yapılanmalar arasında iktidar perspektifine sahip olanların programlarındaki "sağlık" konusu kısaca ele alınarak, sağlığa genel yaklaşımları hakkında küçük bilgiler sunulmakla yetinilecektir.

1923 ile 1930 yılları arası devletin "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" deneyimiyle birlikte varlığını legal olarak sürdüren parti sayısı ikidir. Bu sayı 1945 yılına dek, altı olarak kalacaktır. "Sosyalist" partiler üzerinde ise yoğun baskı uygulanmakta, parti kadrolarının önemli bir kısmı yurt dışında çalışmalarını yürütürken, Türkiye'deki sosyalistler üzerinde kontrol, tutuklama ve her türlü baskı-işkence yöntemleriyle sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu dönemde hakimiyet kayıtsız şartsız "tek parti"nin ve bu parti 11 Eylül 1923 yılında kurulan Cumhuriyet Halk Partisi'dir. CHP'ne ait tüm programlar ve uygulamalar, devamındaki partilerin önemli bir kısmı tarafından örnek alınmış, çoğu kez de bire bir kopya edilmiştir.

1931 yılındaki programın altıncı bölümünde, "İçtimai Hayat ve Umumi Sıhhat" başlığı altında, aile yapısının korunması ve çocuk sağlığı ile nüfus artışının gerekliliğine önem vermekte ve önceki parti programlarında da yer alan bulaşıcı hastalıklarla (sıtma, frengi, verem vs.) mücadeleyi ön plana çıkarmaktadır. Sağlık bağlamında bu programın 1927'deki tüzükten farkı yoktur. 1947 yılında yeniden düzenlenen parti programında 9. bölüm "Sağlık Politikamız" başlığı altında sağlık uygulamalarına ayrılmıştır. Dört madde de toplanan (111-112-113 ve 114. maddeler) ve "Partimiz, sağlık hakkını her insanın esas haklarından sayar ve Devleti vatandaşların sağlığını düzeltme ve koruma işinde va-

* Yazının 1. bölümü Toplum ve Hekim dergisinin 68. sayısında yayınlanmıştır.

** Pratisyen Hekim

zifeli görür" şeklinde başlayan bölüm koruyucu sağlık çalışmalarını ön plana çıkarmıştır. 111. madde de ayrıca halka yönelik sağlık eğitimi gündeme getirilmekte ve çocuk ölümleri ve çocuk sağlığına yönelik düşünceler özetlenmektedir. 112. madde de hastane, sağlık evi, doğumevi ve hasta bakım yeri gibi eski ve yeni yapılanma modelini kaynaştırmaya çalışılır. Kanımca programın en önemli maddesi, hiçbir zaman uygulamaya sokulmamış olan "Sağlık sigortası kurmaya çalışacağız" maddesidir. 113. madde ise köy ölçeğinde sağlık örgütlenmesi ile ilgilidir. 114. madde ise yirmi yılı aşkın bir süredir uygulanan ırkçı "Mecburi İskan Politikaları"nın bir yansımasıdır: "Göçebe halinde hayat sürmekte olan vatandaşlarımızın isabetle yerleştirilmelerini gerekli görürüz."

Bu dönemde çıkartılan üç kanun; 1924 Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun; 1930 Umumi Hıfzı Sıhha Kanunu ve 1936 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat ve Memurin Kanunu, CHP programlarının pratiğe yansımaları olarak değerlendirilebilir. Olumlu yanlarının yanı sıra günümüze dek ulaşan, özellikle de sağlık örgütlenmesine ait olumsuzlukları barındırması açısından bu kanunların önemi ortadadır.

1924 yılında kurulan ve yönetimin kendi sınırları içinde dahi muhalefete olan tahammülsüzlüğünü gösteren ve provakasyonla bastırılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ise, programında, sağlık ayrı bir başlık altında ele alınmayıp genel ifadelerle geçitirilmektedir. "Tek Adam"dan icazetli olarak 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da, programında sağlığa yer ayırmaz. Bu parti de, toplumsal muhalefetin ölçüsü belirlendikten sonra kapatılacaktır.

Tek partinin sistemin gereksinimlerini yanıtlayamaması ve kontrol dışına çıkabilecek muhalif hareketlerin kontrolünün gerekliliği üzerine, 1946 yılından itibaren oyunun çok partili oynanmasına karar verildi. 1946 yılından 1960 yılına dek otuzun üstünde parti kuruldu. Bunların bir kısmı "komünist" oldukları gerekçesiyle kısa sürede kapatıldı. Bu dönemde kurulan partilerin en önemlisi hiç kuşkusuz Demokrat Parti'dir. 1946 yılında kurulan DP'nin programında sağlık konusu tek madde ile yer alacaktır (87. madde): "Nüfusumuzun ve istihsal kuvvetimizin çoğalmasında büyük bir amil olan umumi sağlık işlerimiz, artan bir hızla ve planla yürütülmek ihtiyacındadır. Bunun için, bütçeden, yeter tahsisat ayrılmasını, sıtma başta olmak üzere milli bünyeyi kemiren bütün hastalıklarla esaslı surette mücadele imkan ve vasıtalarının sağlanmasını, ve bu maksatla, ilgili bakanlıklar ile de işbirliği yapılmasını, partimiz memleketin en büyük ihtiyaçlarından sayar." 50'li yıl-

ların sağlık alanındaki en önemli olayının muayenehane sayısındaki patlama olduğunu anımsatırsak sağlığa verilen önem daha iyi anlaşılacaktır!

Sistem partileri içinde ele alacağımız son örnek 1948 yılında kurulan Millet Partisi'dir. Millet Partisi, bu dönemde sağlık konusuna programında en geniş yer ayıran partidir. 10 madde altında toplanan bölümde (105-114. maddeler), koruyucu hizmetler ön plana çıkarılmaktadır. 105. madde "koruyucu sağlık politikası güdülmesi"ni öngörürken, 106. madde sağlık uygulamalarında plan üzerinde durur. 107, 108, 109. maddeler sağlık örgütlenmesine ayrılmış olup farklı olarak sanatoryum, preventoryum kurulması gündeme getirilmektedir. 110. madde ise bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye ayrılmıştır.

Bu dönemde kurulan ve kısa sürede kapatılan sol partilerin (örneğin, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi) programlarında sağlık konusu yer almazken, Türkiye Komünist Partisi'nin 1931 tarihli programında konuya ayrı başlık altında olmamakla beraber çeşitli bölümlere sindirilmiş olarak yer verilir. İşyeri sağlığı, hastalık ve kaza sigortası yalnızca bu partinin programında yer alır.

2) 1960-1996

İkinci bölümde inceleyeceğimiz süreci, darbeler dönemi olarak da adlandırabiliriz. Bu 35 yıllık dönemde üçü açık olmak üzere (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül) çok kereler ordu ve sivil faşist yapılanmalar aracılığıyla yönetime müdahale edilmiştir. Farklı siyasi yapılanmalar genellikle bu darbelerin bir kısmına sahip çıkma eğilimi gösterdilerse de, retrospektif bir bakışla tüm bu müdahalelerin sermayenin yararına, sömürünün daha da artması ve kapitalist gelişimin önüne çıkabilecek engellerin ortadan kaldırılması için oligarşi tarafından yönlendirildiğini görebiliriz. Sonuçta olup biten, süregiden faşizmin farklı boya ve cilalarla yenilenmesidir. Bu süreç aynı zamanda konumuz açısından da bakıldığında partiler arası nüansların bile yok olduğu ve "devlet partisi" olgusunun iyiden iyiye belirginleşmesine de denk düşer. Ancak 1960'lı yıllar sağlık uygulamaları konusunda çok önemli bir adımı da içerir. Bu zamanında oldukça güdük kalmasına ve günümüzde nerdeyse tümüyle unutturulup uygulanamaz kılınmasına rağmen "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesine" yönelik yasal çalışmalar ve bunların pratikteki uygulamalarıdır.

1960 yılından 1996 yılına gelinceye dek geçen 35 yılda kurulan parti sayısı 100'ün üzerindedir. Ancak bunların önemli bir kısmı, bir önceki darbe döneminde kapatılan bir siyasi partinin devamı niteliğindedir. Bir kısmı ise, siyasi yozlaşmanın göstergesi olabilecek, geçiş ve pazarlık partileridir. Diğer

tarafından hergeçen gün düzen partileri arası "benzerlikler" artmakta hatta partiler birbirlerini "programlarını çalmakla" suçlayabilmektedir. Bu nedenlerle yazının devam eden kısmında "farklı" ve siyasi yaşantıda etkili olmuş partilerin programlarında sağlık bölümüne bakacağız. Ele alacağımız partiler, sağda: Cumhuriyet Halk Partisi-CHP, Doğru Yol Partisi-DYP, Anavatan Partisi-ANAP, Refah Partisi-RP, Milliyetçi Hareket Partisi-MHP ve Demokratik Sol Parti-DSP; solda Türkiye İşçi Partisi-TİP, Halkın Demokrasi Partisi-HADEP ve yeni kurulan Özgürlük ve Dayanışma Partisi-ÖDP'dir.

CHP, 1947'den sonra programında sıkça değişiklikler yapar. 70 ve 90'lı yıllarda manüple edilen programda konumuz bağlamında fazla bir değişiklik olmaz. 1994 yılında düzenlenen programda sağlığa "sosyal politikalar" ana başlığı altında 5 bölümde yer verilir. "Sağlıklı ve Uzun Yaşama Hakkı" programın birinci bölümü olup, milli gelirden sağlığa ayrılan payın artırılması gerekliliğine işaret eder. "Sağlık Reformu" başlıklı ikinci bölüm, özel ve genel sağlık sigortasının birarada yürütüleceğini programlarken, koruyucu sağlık hizmetlerinin yeniden düzenleneceğini söyler. Burada, "gezici sağlık ekibi" şeklinde bir kavramla karşılaşırız. Bu, ilk olarak TİP'nin programında yer almış bir tanımlamadır. Aynı bölümde, sağlık ocaklarının ve bölge hastanelerinin yerel yönetimlere bağlanması gerekliliği üzerinde de durulur. 3. bölüm, "Ana Çocuk Sağlığı"na ayrılmış olup yapılan olumsuz saptamalardan sonra çözüm olarak, 80'li yıllardan sonra alışmaya başladığımız "kampanya" türü uygulamalar önerilir. 4. bölüm "Nüfus Planlaması"na ayrılmış olup, 1931 programının aksine nüfus artışının engellenmesi için koruyucu hekimlik kapsamında çalışmalar öngörür. "Sağlık İnsan Gücü" başlığı altındaki 5. bölümde ise, sağlık personeli istihdam sorunları gündeme getirilir. Bu bölümün ilgi çeken noktası, sağlık çalışanlarına verilmesi öngörülen, hizmeti aksatmayacak "sendikalaşma ve grevli toplu sözleşme hakkı"na ilişkin kayıttır. Yine de bu programın "sağlık" üzerine gördüğümüz en ayrıntılı program olduğunu belirtmeliyiz.

DP'nin kapatılmasının ardından kurulan Adalet Partisi ve sonrasında Doğru Yol Partisi, sistemin genelleşmiş partilerinden birisidir. Partinin 1990 tarihli programı "sağlık" olgusunu iki madde de ele alır. Madde 24, koruyucu sağlık hizmetlerinin devletin görevleri arasında olduğunu belirtir ve ardından eski programları anımsatan bir şekilde verem, cüzzam, frengi gibi hastalıklarla mücadelenin devlet hizmeti olduğu görüşü gelir. Aynı bölümde hekimlerin yurt sathına yayılmalarının "kabil olduğu ölçüde zora başvurmadan" yapılacağı söylenir. Madde 45'te de koruyucu ve tedavi edici sağlık hiz-

metlerinden tüm vatandaşların yararlanabilmesi için "genel ve mecburi sağlık sigortası" kavramı zorunlu görülür.

12 Eylül'ün ardından, devlet erkine yönelik "neo liberal" (!) bir müdahalenin ürünü olan Anavatan Partisi programındaki en önemli farklılık ise "özel sağlık müesseselerinin kurulmasını teşvik için tedbirler alınması"nın gerekli görülmesidir. Sağlığa ayrılan 25. madde de ayrıca, özet olarak koruyucu hizmetlerinin devletin görevi olduğu görüşü yer alır. Yeni karşılaşılan diğer bir unsur da "sağlık sanayinin teşviki" ile ilgilidir.

CHP'deki bir hizipleşmenin ürünü olan Demokratik Sol Parti programının "İnsan ve Toplum" başlıklı 5. bölümünün, alt bölümlerinde "sağlık" sorununu ele alır. Bu bölümde öncelikle koruyucu hekimlik ve sosyal güvenlik olgularının yaygınlaşmasının gerekliliği irdelenir. "Köykent" uygulaması ile, kırsal kesime sağlık hizmetlerinin götürüleceği, medya aracılığı ile sağlık eğitimine önem verileceği programın yeni olan unsurlarıdır. "Hakça gelir dağılımı ve izlenecek tüketim programlarıyla insanların sağlıklı yaşamasının ve beslenmesinin kolaylaşacağı" öngörülen parti programının bir diğer "yeni" olan yaklaşımı ise, "halkın kaplıcalardan daha bilgili olarak yararlanmasına" yönelik "işletmeciliği" öngörmesidir.

Yeniden, Milliyetçi Hareket Partisi adını almasından sonra, 1993 tarihinde yayınlanan programında, MHP; "Milli Sağlık Politikası" başlığı altında "genel sağlık sigortasının çıkartılacağı" görüşüne ilk madde olarak yer verilir. "Ümitsiz dönülen hastane kapısı "Sosyal Devlet" in müessesesi olamaz" şeklinde devam eden program maddesi şu şekilde devam eder: "Sağlık hizmetlerini ancak parası olanların yararlandığı bir statüden çıkaracağız... Gerek koruyucu, gerek tedavi edici sağlık hizmetleri vatandaşa devletçe sağlanmalıdır. Bu hizmetlerin eksiksiz ve aksamadan yürütülmesini sağlayacak sayı ve nitelikte doktor ve sağlık personelinin en iyi şekilde yetişmesi için ne gerekirse yapılmalıdır."

Milli Nizam Partisi ve Milli Selamat Partisinin kapatılmasından sonra bu geleneğin devamı sayılabilecek Refah Partisinin 1983 tarihli programının 21. maddesi ilgili konuya ayrılmıştır. Sağlık konusunda halk eğitiminin gerekliliği, hava ve çevre kirliliğine yönelik önlemler öncelikle ele alınır ve farklı olmayarak koruyucu hekimlik unsuru ön plana çıkarılır. Tedavi hizmetlerinin iyileştirilmesi, ilaç karborsasının önlenmesi, ucuz ilaç, gıda ve su sanitasyonu programın diğer unsurlarını oluşturur.

Son 35 yıllık süreç içinde çok sayıda, "sol" görüşlü siyasi parti kurulmuş olmasına rağmen bun-

ların bir kısmı kapatılmış, önemli bir kısmı ise mücadelesini "illegal" alanda sürdürmüştür. Parlamenter mücadele yolunu tercih edenler arasında ise bir çoğu kitleselleşememiş, bazıları da "sosyal demokrat" partiler içinde erimişlerdir. Parlamenter platformda en geniş kitleselliğe ulaşan sol parti olarak Türkiye İşçi Partisi iki ayrı zaman dilimi içinde incelenmelidir. 1. TİP kongresinde kabul edilen parti programının VI. bölümü sağlığa ayrılmış olup, sağlığın, ülkenin ekonomik, kültürel ve sosyal yapılımasından ayrılamayacağı öngörüsü ile başlar. Oldukça ayrıntılı programda daha sonra sağlık hizmetlerinin eşitsiz dağılımından ve koruyucu hizmetlerin geriliğinden söz edilir. Zamanına ve diğer partilerin programlarına göre oldukça titiz bir araştırmanın ürünü olduğu görülen programda daha sonra, sağlık sorunlarının ancak devlet tarafından çözümlenebileceği görüşüne yer verilir ve planlamanın gerekliliği üzerinde durulur. Öncelikle tüm sağlık hizmetlerinin devletleştirilmesi, köylere dek ulaşan sağlık hizmeti planlaması, sağlık eğitiminin ülke gereksinimlerine göre yeniden düzenlenmesini gerekli görür. 12 Mart darbesinden sonra yeniden kurulan parti programında ise sağlık olgusuna daha az yer ayrılır: "Hekimliğin tüm ülke çapında tam sosyalleştirilmesini, ilaç sanayinin devletleştirilmesini, daha kısa ve yoğun öğrenimle ülke ihtiyacını karşılayacak hekim ve yardımcı sağlık personelinin yetiştirilmesi için sağlık öğretiminin yeniden düzenlenmesini; sosyal sigortalar uygulamasının bütün çalışanları, özellikle köylüleri de kapsayacak biçimde ve amacına uygun bir işleyişe kavuşturulmasını..."

Legal alanda en son kurulan "sol" parti ise ÖDP-Özgürlük ve Dayanışma Partisi'dir. Ancak bu partinin programında din olgusuna, çevre sorunlarına ayrıntılı yer ayrılmış olmasına rağmen "sağlık" konusunda bir bölüme rastlanılmaz. Yalnızca, devletin kamusal yükümlülüklerinin piyasaya devredilemeyeceği, aralarında sağlığın da bulunduğu kamu harcamaları için gerekli kaynakların bürokratik ve askeri harcamalarda yapılacak kısıtlamalarla sağlanmasını öngören bir görüş vardır.

Bu kısımda ele alacağımız bir diğer parti de HADEP-Halkın Demokrasi Partisi'dir. Programda, "Demokratik Devlet ve Toplum" başlığı altındaki "j" maddesi sağlığa ayrılmış olmasına rağmen diğer partilerden farklı bir söyleme sahip değildir: "Ülke çapındaki sağlık örgütlenmesi yaygınlaştırılarak herkesin sağlık hizmetlerinden en iyi şekilde yararlanmasını sağlayacak bir sistem kurulacak ve bunun alt yapısı oluşturulacaktır" şeklinde başlayan bölüm koruyucu sağlık hizmetini önplana çıkararak sonlanmaktadır.

Solda yer alan partilerin önemli bir kısmının mücadelelerini "İllegal"de sürdürdüklerini belirtmiş-

tik. Bu partilerin tümünün programına ulaşmak olanaklı olmadı. Yayımlanmış olanlardan ikisini karşılaştırma amacıyla kısaca vermenin bilgilendirici olacağını düşünüyorum. Son günlerde yoğunlaşan eylemleriyle gündemde olan DHKP-Devrimci Halk Kurtuluş Partisi programının "Sosyal Alan ve Sınıflar" başlıklı "e" alt bölümünü "Sağlık ve Sosyal Güvenlik" başlığı altında 11 maddeye ayırır. Sağlıklı yaşamın en temel insan hakkı olduğunu belirterek başlayan program hertürlü sağlık hizmetlerinin ücretsiz verilmesini "Devrimci Halk İktidarının" ana görevi olarak sunar. Sağlık hizmetlerinden eşit yararlanım ilkesi için koruyucu sağlık hizmetinin yaygınlaştırılması bir diğer maddenin konusudur. 3. madde ise ilaç sanayinin kamulaştırılması ve ilaç gereksinimlerinin ücretsiz olması üzerinedir. Sosyal güvenlik, çocuk sağlığı, sağlıklı konut, çevre, dinlenme hakkı ayrıntılı programın diğer maddelerini oluşturmaktadır. Bu kısımda ele alınacak diğer parti ise MLKP-K Marksist Leninist Komünist Partisi-Kuruluş'tur. Programın "Anti-Emperyalist Demokratik Devrim programı" başlığını taşıyan 4. bölümün 26. maddesi genel bir yaklaşımı içeren sağlık olgusuna ayrılmıştır: "Bütün sağlık hizmetleri parasız hale getirilecek, geniş çaplı bir kamu sağlığı sistemi uygulanacaktır."

Yapılan bu kısa çalışmada parti programlarında sağlık olgusunun yeterince ele alınmadığı, hatta partilerin önemli bir kısmının programında yer almadığı, birçoğunda ise genel ifadelerle yetinildiği görülecektir. Bir sonuç yazabilmek için, diğer ülkelerden seçilen tüm siyasi yelpazedeki partilerle karşılaştırma yapma zorunluluğu vardır. Diğer taraftan Türkiye tarihi incelendiğinde, iktidarda olsun olmasın sağlık politikasındaki uygulamaların, parti programlarından etkilenmediği, birbirine koşut olmadığı görülecektir.

KAYNAKLAR

1. BEŞİKCI İsmail: Halk Fırkası Programı-1931, Belge Yayınları, 1. baskı, 1991 -TUNAYA Tarık Zafer: Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, Arba Yayınları, 1. baskı, 1995.
2. TUNÇAY Mete: Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936), BDS Yayınları, 1. baskı, 1992.
3. "Sağlık" ve "Siyasal Partiler" başlıkları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 6-7-8. ciltler.

Parti Program Kitapçıkları:

CHP / 1994	DYP / 1990	ANAP / 1983
RP / 1983	MHP / 1993	DSP / 1984
TİP / 1960, 1975	ÖDP / 1996	HADEP / 1994

DHKP için: "Kararlar" Haziran Yayınları, 1995

MLKP için: "Birlik Kongresi Belgeleri"; Der. Garbis Altınöğlü, Varyos Yayınları, 1. baskı, 1994